

Cvito Fisković
Split

TURSKI NAPADAJ NA HVAR 1571.

Među spisima i rukopisima koji pripadahu franjevačkom samostanu na Otoku (Badiji) kraj Korčule, a preneseni su u dubrovački samostan male braće, nalazi se još neobjavljena kronika ispisana na četrdeset i dva lista u kojoj su opisani različiti događaji, a najviše tursko-mletački sukobi i ratovi od 1520. do uključivo travnja 1617. godine u Dalmaciji i ostalim primorskim krajevima. Nema ni korica ni naslova, ali početak donekle razjašnjava njen sadržaj:

1520 Tisuchia petfto i duadefset go. Mneghe stuari stuorene ovega uike ù nafsokoj Dalmatij i mnogig stranah od suieta stiychi udiççhiese.

A zapis na završetku označuje da je rukopisnu knjižicu ispisao 1748. godine F(rater) A. Z. Vjerojatno neki strpljivi franjevac, te da ona pripada franjevačkom samostanu na Otoku:

Hic Liber
Pertinet usui Fratrum Minorum
de Observantia Sancti P. Nostri
Francisci Scopuli Curzule
Scripsit F.A.Z. AD
M.D.C.C.XXXXVIII

Budući da su događaji u ovoj kronici uvjerljivo opisani i da im opisanje traje do 1617. godine, može se smatrati da je A.Z. bio samo prepisivač jednog starijeg rukopisa iz drugog desetljeća XVII stoljeća, čime bi mu vrijednost bila veća. Prepisivao ga je za svoju braću redovnike (usui Fratrum...) da ne bi zaboravili sukobe s inovjercima, iako je tada opasnost od njihovih napadaja na našem primorju jenjavala.

Jedan od događaja koji je zanimao pisca ove kronike jest napadaj turskog brodovlja pod zapovjedništvom alžirskog beja, turskog vazala

Uluz-Alije i pomorskog zapovjednika Karakoza 1517. godine u doba ciparskog rata na otok Hvar. O tom napadaju i pljački Hvara već je pisao Grga Novak,¹⁾ Jerolim Machiedo,²⁾ Dušan Berić³⁾ i ostali, a objavljena je i Obrana Korčule od Turaka god. 1571. Antuna Rozanovića, u kojoj taj suvremenik opisuje i Uluz Alijev napadaj na Hvar.⁴⁾ Ova kronika upotpunjava to pisanje pa stoga donosim taj ulomak koji je i jezično zanimljiv tim više što ga je pisao, sudeći po njegovoj čakavštini, jedan Dalmatinac. On opisuje potanje taj događaj.

Dok se kršćansko brodovlje nalazilo kod Mesine, Uluz-Alija i drugi turski zapovjednik Karakozija svojim brodovima dojedriše u Dalmaciju. Kod Dubrovnika sretoše mletačku galiju pod zapovjedništvom soprakomita Francška Trona i stadoše je progoniti, ali se ona, prekinuvši željezni lučki lanac, skloni u dubrovačku luku. Uluz-Alija zatraži od Dubrovčana da mu predadu sklonjenog Mlečića, ali mu dubrovačka vlada ne udovolji traženju.

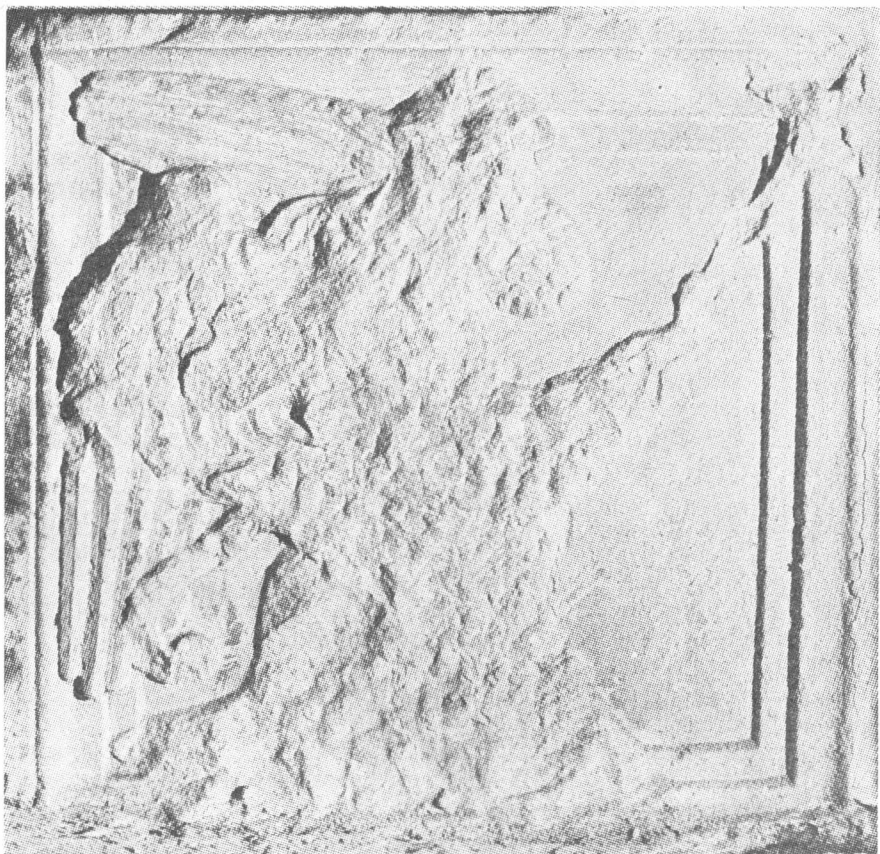
Na 13 i 14 kolovoza otplovi Uluz-Alija put Korčule i 15 tog mjeseca poče napadati grad, ali ga jaka bura u tome omete.

U večer 15 kolovoza proslijedi put i dospije na Hvar. Iskrca se, porobi i zapali predgrađe, nekoliko kuća u gradu i samostan sv. Križa.⁵⁾ Građani se bijahu sklonili u tvrđavu,⁶⁾ a gradski knez Gierolimo Quirini⁷⁾ ne dopusti 15, 16. i 17. kolovoza da se Turcima suprotstavlja pucnjavom i oni, zapalivši samostan sv. Križa, odoše k Starom Gradu. Porobiše ga i popališe, a i uhvatiše nekoliko sužanja. Podoše zatim u Vrbosku i Jelsu negdje oko 20. kolovoza gdje su jako palili, pljačkali a i zarobili nekoliko otočana dok se većina njih razbjegla po šumama i špiljama. Vrbovljani se nisu imali čime braniti u svojoj Gospinoj tvrđavi pa pobjegoše u gore Samotvorac.⁸⁾ U jelšanskoj tvrđavi⁹⁾ ostane nekoliko Uskoka, koji je obraniše jer imahu mletačkog oružja. U Samotvorcu se skloni oko pet tisuća ljudi, žena i djece, na koje Turci napadahu. Izbjeglice bi jedva bile odoljele tim napadajima jer im nedostajaše oružja, pa namjeravahu noću izbjеći u grad Hvar, ali u to vrijeme tursko brodovlje krene k Sućurcu. Turci im razniješe sve stvari pa i one koje bijahu zakopali u zemlju, po vrtovima i u gori. Uluz-Alijino brodovlje zatim napusti otok Hvar i odjedri kroz pelješko-korčulanski kanal. Zapališe na dan sv. Bartula¹⁰⁾ samostan u Ježevici,¹¹⁾ zarobiše i sasjekoše franjevence a zatim krenuše k Levantu.

Kroničar ne piše o Uluz-Alijevom napadu na Vis koji spominje Andrija Kačić Miošić.¹²⁾ Iako je kroničarev opis kratak, ipak upotpunjuje dosadašnje, ali se djelomično i ne slaže s njima, pa je, naravno, potrebno istraživanje novih dokumenata o ovom tragičnom događaju iz povijesti otoka Hvara, o kojem nema ni dovoljno vijesti ni službenih potvrda i izvještaja, pa je stoga dosadašnje pisanje o tome bilo dosta neodređeno.¹³⁾ Teško je danas utvrditi koje su kuće i zgrade u tom brzom napadaju stradale. Sudeći po njihovom umjetničkom slogu mnogo ih je sagrađeno prije Uluz-Alijeve navale, ali su mnoge i pregrađivane u XVII stoljeću, pa se neka posebna oštećenja i ostaci paleža iz tog vremena ne mogu odrediti.

Hvarski biskup se 1579. godine potužio papinskom pohoditelju veronskom biskupu Augustinu Valieru da su turski napadaji nanijeli štete njegovoj biskupiji, ali ne ističe ništa pojedinačno. Teško je ustanoviti i oštećenja u stolnoj crkvi, na koju su se Aluz-Alijevi gusari vjerojatno žešće okomili jer je ona u XVII stoljeću pregrađena, ali mnogi dijelovi koji joj ostaše iz vremena prije napada, propovjedaonica, oltar sv. Luke u obliku reljefnog figurativnog poliptiha, kropionica i zidni umivaonik u sakristiji, vide se nedirnuti.

Spomenuti pohoditelj Valier spominje u spisu svog pohoda da su Turci odnijeli cijevi orgulja, a svečano crkveno ruho oštetili i razgrabili. Spominje da je i romanička crkva sv. Kuzme i Damijana opljačkana, po čemu se vidi da su gusari ušli unutar starih gradskih zidina u sam grad. Piše da mnogo ukrasnih predmeta odnesoše iz crkve Svih svetih, iz franjevačke šest mjedenih oltarnih svijećnjaka,¹⁴⁾ a vjerojatno i vrijednu

Otučeni reljef Gabrijela u stolnoj crkvi u Hvaru

pokaznicu iz svetohraništa župne crkve Vrisnika, koja je nestala upravo kada su turski gusari pljačkali vrisničko područje i razbili trpezu glavnog oltara u toj crkvi.¹⁵⁾

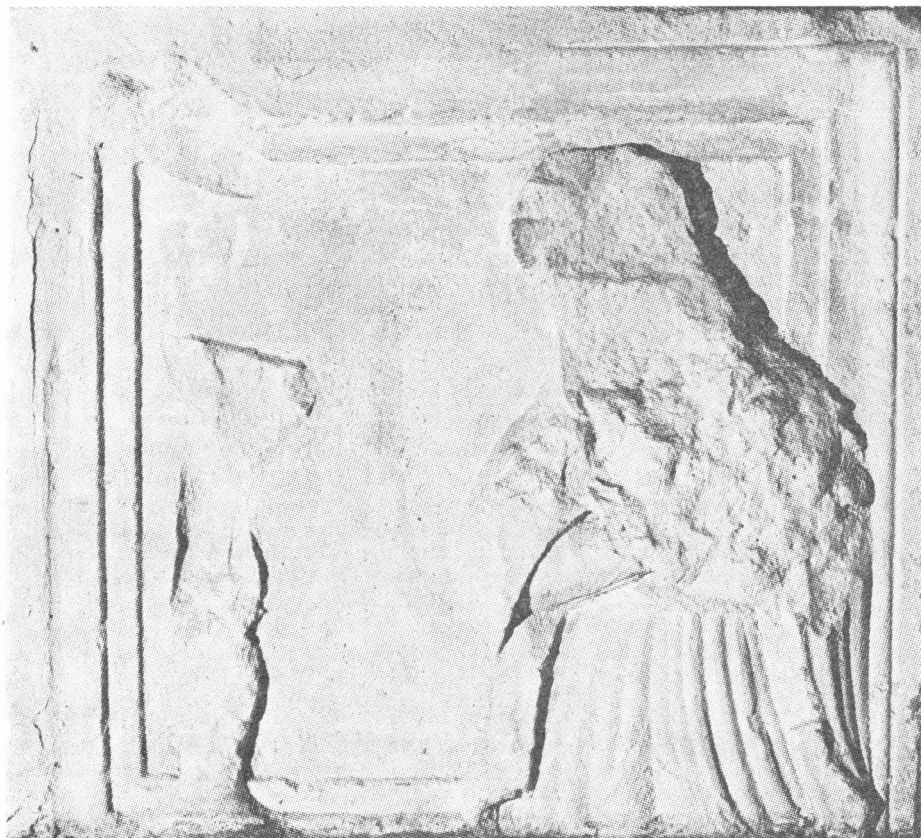
Valierov izvještaj spominje da su turski gusari zarobili i neke žene iz Vrbanja i Starog Grada odakle odvedoše i neke dominikanke i gdje jako oštetiše crkvu sv. Petra.¹⁶⁾

Taj izvještaj se ne slaže u potpunosti s pisanjem našeg kroničara jer Valier navodi da su se svi stanovnici Jelse sklonili sa svojim stvarima u jelšansku utvrđenu crkvu i tako se spasili,¹⁷⁾ dok kroničar ističe njihov bijeg i sklanjanje u planinu, a spominje samo obranu Uskoka u toj crkvi.

Naravno, Valier ne opisuje izričito Uluz-Alijev napadaj na sela, već samo spominje »Turke« koji navališe na otok, pa, izuzevši grad Hvar, on može misliti, što je manje vjerojatno, osobito pri spominjanju štete u Starom Gradu, i na onaj turski napad 1539. godine o kojemu u pjesničkoj poslanici piše Petar Hektorović Dubrovčaninu Nikoli Nalješkoviću,¹⁸⁾ iako taj bijaše vremenski dalji.

O Uluz-Alijevoj pljački stolne crkve izvijestio je u svibnju 1614. godine skrbnik njene izgradnje don Andrija Bertučević hvarskog biskupa Petra Cedulina pri njegovom službenom pohodu. Bertučević je rekao da su Turci oštetili gornji dio glavnog oltara, opljačkali ostale oltare i crkveno ruho u sakristiji.¹⁹⁾

Nešto kasnije, oko 1616. godine, suci, defensori i prokuratoru puka uputili su gradskom knezu molbu da im dopusti učiniti gornji dio glavnog oltara stolne crkve i to od novaca što su ih dobili od ulovljene ribe na poznatoj ribarskoj pošti Trešljevcu jer su taj dio jako oštetili Turci pri svom pljačkanju i paležu Hvara.²⁰⁾ Novi je oltar zatim podignut. Njegova je izradba povjerena već u ožujku 1615. kiparima Melkisedeku i drugu mu Ivanu Grapiglia, koji su imali radionicu u ulici San Saveru u Mlecima. Gradnja se produljila, pa kada je Melkisedek umro, njegovi sinovi Baldisera i Dezio su s Grapigliom nastavili rad, a kipar Paliari, koji je radio kraj crkve sv. Vidala također u Mlecima, izradio je dva reljefna anđela uz luk okvira za sliku, dok je korčulanski majstor učinio kamene dijelove oltara na koji je postavljena slika Palme Mladege koju je dovršio 1642. godine slikar Nikola Reineri Mabuseo.²¹⁾ Stari, vjerojatno gotičko-renesansni oltar je, dakle, zamijenjen novim, ali su pod popovjedaonicama u stolnoj crkvi ostala dva kamena reljefa kojima su likovi Navještenja skoro potpuno otučeni, pa se tek po obrisu prepoznaju. Na sjevernom je dopojasni lik Marije sklopljenih ruku pred stalkom za čitanje nad kojim je bio golub sv. Duha. Glava, ruke, stalak i lica su sasvim otučeni. Na južnom reljefu je Gabrijel prikazan u profilu i okrenut Mariji s ljljanom u ruci. Skoro je sasvim otučen osim rastvorenih krila. Po stalku za knjigu koji ima stupić »dvostruke kruške«, a i po sačuvanom okviru raspoznaje se da su reljefi pripadali renesansnom slogu prve polovice XVI stoljeća. Očito je da ih nitko nije otukao odobrenjem crkvene vlasti

Otučeni reljef Gospe u stolnoj crkvi u Hvaru

jer to ne bijaše potrebno, pače predstavljalo bi svetogrđe. Znajući kako su Turci u svojim napadajima na kršćanske zemlje lomili i rušili u katoličkim crkvama svetačke likove, reljefe i kipove, npr. u Mađarskoj, pri čemu su stradala i djela našeg Ivana Duknovića,²²⁾ može se pretpostaviti da su i Uluz-Alijevi gusari oštetili oba reljefa hvarske stolne crkve. Oni su kasnije, pa i danas, pokriveni drvenim svetačkim ikonama pa rijetko tko za njih zna, ali je trag u nepreobličenom dijelu crkve ipak ostao kao i ostali neznatni podaci o ovom za ondašnji Hvar tragičnom događaju.

BILJEŠKE

¹⁾ G. Novak, Hvar, Beograd 1924, str. 218; Isti, Hvar kroz stoljeća, Zagreb 1972, str. 106.

²⁾ G. Machiedo, Memoria rigvardante la insigne memoria di San Prospero... Split 1872, str. 16.

³⁾ D. Berić, Nekoliko bilježaka o Turcima na Hvaru u XVI i XVII vijeku. Bilten Historijskog arhiva komune hvarske 2, Hvar 1960, str. 25.

⁴⁾ I. Matijaca, Obrana Korčule 1571, Omiš 1971, str. 28; V. Foretić, Turska opsada Korčule g. 1571. Vesnik Vojnog muzeja, br. 5, sv. II, Beograd 1958, str. 61. Foretić piše da su se na Hvaru združili Uluz-Ali i Karakozija, str. 85.

⁵⁾ Franjevački samostan u Hvaru je posvećen Gospi Milosrđa i nazivlje se njenim imenom, ali je u njemu bila bratovština sv. Križa (D. Domančić, Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu, Arhivska građa otoka Hvara I, Hvar 1961, str. 25), pa vjerojatno kroničar po njoj nazivlje tako i čitav samostan to više što se u njegovoj crkvi ističe kapela sv. Križa (G. Novak, o. c. 1, 1972) str. 175.

⁶⁾ Tvrđava zvana »Španjola« nad gradom. G. Novak, o. c. (1, 1972), str. 160.

⁷⁾ On je kneževao 1571—1573 u Hvaru. G. Machiedo, o. c. (2), str. 52.

⁸⁾ Taj naziv upotrebljava prema V. Foretiću i Antun Rozanović u obliku »Samotvor«, o. c. (4) str. 86. I. Matijaca prevodi u »Sutomorek«, o. c. (4), str. 28. To je vjerojatno današnji Gvoz. Naziv »Samotvorac« nisam uspio naći na Hvaru inače je poznat na jadranskom otočju ponajviše u uvalama. P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima (Kazala i karte), Zagreb 1950, str. 34.

⁹⁾ N. Duboković, Crkva-tvrđava u Vrboskoj, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 15, Split 1963, str. 111.

¹⁰⁾ Svečanost sv. Bartola se slavi 24. kolovoza.

¹¹⁾ Franjevački samostan na Otoku uz Korčulu (Badija) nalazi se blizu Ježevice, predjela koji se i danas tako nazivlje.

O pljački tog samostana i crkve vidi I. Matijaca, o. c. (4), str. 29. O tome i posvjedočenje sudaca korčulanskih Jakova Arnerija, Kornelija Španića i Andrije Petrisa od 19. VII 1692 u arhivu Otoka u samostanu male braće u Dubrovniku.

¹²⁾ Stari pisci hrvatski XXVII, Zagreb 1942, str. 373.

¹³⁾ Vidi pisce navedene u bilješkama 1, 2, 3.

¹⁴⁾ D. Domančić, o. c. (5) str. 14, 15, 21, 22, 26.

¹⁵⁾ Ibid. str. 49.

¹⁶⁾ Ibid. str. 37, 32, 30, 31.

¹⁷⁾ Ibid. str. 41.

¹⁸⁾ Pet stoljeća hrvatske književnosti 7, Hanibal Lucić i Petar Hektorović, Zagreb 1968, str. 243.

¹⁹⁾ Die 16 maij 1614.

Interrogatus de ornamentis altaribus et sacrestiae, Responsit de dentro li altari sono malissimo vestiti, la pala del altar maggiore per vechiezza et saccho di Turchi da non vedere, la sacrestia senza paramenti...

Spis pohoda biskupa P. Cedulina, Biskupski arhiv Hvar.

²⁰⁾ ... essere bene et necessario che a gloria d'Iddio et honore del glorioso santo Steffano Papa et martire protettore di questa città a giuristizione fosse fatta fare una pala all'altare maggiore della chiesa cathedrale di spesa al meno di ducati mille e trecento gia che questa, che al presente s'atrova e tutta rovinata, rotta a fracassata di querra passata nel tempo dell saccho et incendio de Turchi...

Svezak VI, Arhiv Machiedo Hvar.

²¹⁾ O tome niz dokumenata iz arhiva crkvinarstva i Machiedo u Hvaru u radnji C. Fisković, Hvarska katedrala. Split 1976. Ne donosim zbog duljine nego samo ovaj:

detto (6 settembre 1642) deve dar per contadi agl'heredi del Palma pittore per la pala dell altar grande trenta scudi d' argento val L 279 s—

deta deve dar per contadi al signor Nicola Reineri per perfettionar la detta pala lire trecentododeci soldi tredici L 312 s 13

detta deve dar per contadi al suo giovane di buona mano, et carta da governarla L sette soldi dieci L 7 s 10

Svezak B. Arhiv crkovernarstva Hvar.

²²⁾ V. sl. J. Balogh, Ioannes Duknovich de Tragurio. Acta historiae artium Academiae scientiarum hungaricae, tomus VII, fasc. 1—2, Budapest 1960, sl. 38, 40, 43, 47; K. Prijatelj, Ivan Duknović, Zagreb 1957, sl. 38, 45, 46, 48, 49.

Odlomak iz kronike

... A potomtoga Vluççali, i Charahoxa' poydofce ù Dalmaziu, dohle ftafce Armata Chartianska ù Misini, i namirise koh Dubrovnika na yednu Galiy u Bnetafsku, i pofla za gniom ù potiru, nikoliko galiy, à ta suracumit Fran^{co} Tron uteççe u porat od Grada Dubrovnika prikinufci od porta verugu guozdenu i fhanifce tù, à Uluçali pitaga ù Dubrovçani da muga dadu, à onni mu ga nehtifce datti.

1571 I passa put Corzule na 13 na 14 Ali 15 Agosta, i poççesce Bogno Lumbar dati na gnih ali Vitar ki bisce od Borre, i tako mimoydosce ta Armata i to bi pomoch Gospina kaijh otira. A na 15 V ueçer istoga miseza doyde na Huar, i tu ucinfce disbarc popalifce i porobifce Varose, i nikoliko kuch ù gradu i Manastri Suetoga Crixia, à Grayani bihuse sui f. Gierolimon Quirino, fhani, ù Fortezzu, i neda Knez Querini, dassè ufçihe Lumbar da, çicchia straha od Aighiaua zapouidnika: à to bisce na (15) na (16) na (17) Agosta 1571 i ta Armata, ùpali Mortir Suetoga Krixia, paka poyde put od Staroga Grada i tu porobi popali i nikoliko xufan uhiti; paka doyde Vuarbofku, i u Yelfu, nikako okolo 20 ifloga mifeza, i poxga, porobi uele, i nikoliko fuxang uhiti, yerfe nebozi Karftiani bihu rabligli po Bofchu, i po spilah, à Verbougliani nimayuchife, çin braniti ù Fortezzi suete gospoye poydosce f. ostalom Bration, ù gorru, i ù Samotuoraz, zaifto Fortezza od Yelfe osta zaçhifce, ù gnoy nikoliko Vfkoçu ostalo, i obranisceyu, yere imahu lumbarad Gospode Bnetafke, à fchupisce, ù Samotuoraz nigdi 5000 gliudi, zen i diççe; koyi na yurifi, i feignu Pituauiani, i doyde dua Lutea u parui dan i ù Teriy fua Veyfka Turfke Armate na Yurife na tu gorru spufkami i fluççima i Trilami f neuoglima karstiani ù tuy gorri fuachi dan dopafafci po dne, i uhifceyh nikoliko kartiani, iz Pufcakà, i iz Prach, Kamegniem i fuako yako kako mogahu: I toliko dafe vecchie ne mogafse; yere neimahu praha neuolni karftiani çife braniti, i trechi dan Vtori, ù Vrime Veçergnie po milosti Boyoy duixefe ta' Armata poyde put s'ufchiurija po uarh Ifule Huarske tako da nouoghini Karstiani ofstafe goii

prez kuchj i pratefi yere Turçi odnıfıce, do pokom sto bihu, ù zemgli zakopali, po vartlih, i po gorah, i dafı Armata ne duixe, ù to doba bilibi sui Karstiani, ki bihu u Samotuorzu pobignuli ù onu nocch put Grada od Huarra zasto nimahu ni praha ni oloua.

I poyde ta Armata proz conal od Korzule, i opali motir ù Giexeuiçi i pouede fue Fratre, à stare pofice; à dreghe spomene neiman, i to bij na Pofı alli na dan Bartuloue. Paka poyde ta Armata put leuanta...